

ส่วนที่ 2

กฎหมายตราสามดวง

บทที่ 4

ข้อความทั่วไปเกี่ยวกับกฎหมายตราสามดวง

ต่อจากสมัยสุโขทัย ได้แก่สมัยกรุงศรีอยุธยา สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ทรงก่อตั้งอาณาจักรไทยขึ้นมาใหม่ ณ ตำบลหนองโสน ข้างตะวันตกกรุงศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. 1893 ทรงขนานนามราชธานีใหม่นี้ว่า กรุงเทพราวดีศรีอยุธยา ไม่ขึ้นต่อกรุงสุโขทัย อาณาจักรกรุงศรีอยุธยา มีกษัตริย์ปกครองติดต่อกันมารวม 33 พระองค์ เป็นเวลา 417 ปี จึงได้เสียเมืองแก่พม่าเมื่อ ปี พ.ศ. 2310 แม้กษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยาจะตรากฎหมายที่เรียกว่า พระราชศาสตร์ โดยอาศัยหลักในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นจำนวนมากก็ตาม ก็ไม่ปรากฏหลักฐานต้นฉบับกฎหมายที่มีอายุถึงสมัยกรุงศรีอยุธยาแต่อย่างใด เข้าใจว่ากฎหมายที่ตราขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาครั้งหนึ่ง ๆ คงมีต้นฉบับเพียง 3 ชุด เก็บไว้ในสถานที่ต่าง ๆ กันสามแห่งคือ

1. ห้องเครื่อง หรือข้างที่ เข้าใจว่าคงเป็นห้องทรงพระอักษรมากกว่าที่จะเป็นห้องเครื่องต้น หรือว่าโรงครัวหลวง⁽¹⁾
2. หอหลวง เป็นฉบับที่สำหรับขุนนางและข้าราชการไว้อ่าน หรือคัดลอกเอาไปศึกษา หรือเอาไปใช้เป็นการส่วนตัว
3. ศาลหลวง เป็นฉบับที่สำหรับผู้พิพากษาตุลาการไว้อ่านและอัญเชิญออกมาพิพากษาอรรถคดี

การที่ไม่ปรากฏต้นฉบับกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา อาจเป็นเพราะ

1. กฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยาถูกพม่าเผาผลาญทำลายจนหมดสิ้น เมื่อพม่าเข้าตีกรุงศรี

⁽¹⁾ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช, *กฎหมายสมัยอยุธยา* (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิล, 2510), หน้า 2.

ทอดมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นั้นเหลืออยู่เพียงประมาณหนึ่งในสิบของกฎหมายทั้งหมดเท่านั้น
ดังนี้ เมื่อมีปัญหาที่อาจทรงวินิจฉัยปัญหาต่าง ๆ โดยอาศัยมูลอำนาจอธิปไตยของพระองค์บ้าง หรือ
อาศัยคำบอกเล่าของผู้ที่เคยรับราชการอยู่ในขณะตุลาการแต่เดิมบ้าง บ้านเมืองก็สามารถดำรงเป็น
ปกติสุขจนถึง พ.ศ. 2347 (จุลศักราช 1166) จึงได้มีเหตุการณ์ที่มีความสำคัญต่อกฎหมายไทยอย่างยิ่ง
คือ การประมวลกฎหมายตราสามดวง

สาเหตุของการประมวลกฎหมายครั้งนี้มาจากการร้องทุกข์ของนายบุญศรี ช่างเหล็กหลวง
ความว่า เจ้าพระยาศรีธรรมราช ได้นำความขึ้นกราบบังคมทูลว่า นายบุญศรี ช่างเหล็กหลวงร้อง
ทุกข์กล่าวโทษพระเกษมและนายราชาอรรด เหตุเนื่องจากอำแดงป้อมภรรยาบุญศรีฟ้องหยา
นายบุญศรี นายบุญศรีให้การแก่พระเกษมว่า อำแดงป้อมนอกใจทำชู้ด้วยนายราชาอรรดแล้วมาฟ้อง
หยานายบุญศรี นายบุญศรีไม่หยา พระเกษมหาพิจารณาตามคำให้การของนายบุญศรีไม่ พระเกษม
พูดจาเพะโลมอำแดงป้อมและพิจารณาไม่เป็นสังไม่เป็นธรรมเข้าด้วยอำแดงป้อมแล้วคัดข้อความ
มาให้ลูกขุน ณ ศาลหลวงปรึกษาว่า เป็นหญิงหยาชยา ให้อำแดงป้อมกับนายบุญศรีขาดจากผัวเมีย
กันตามกฎหมาย

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงทรงพระกรุณาตรัสว่า หญิงนอกใจ
ชยาแล้วมาฟ้องหยา ลูกขุนปรึกษาให้หย่ากันนั้นหาเป็นยุติธรรมไม่ จึงมีพระราชโองการตรัสสั่งให้
เจ้าพระยาพระคลังเอากฎหมาย ณ ศาลหลวงมาสอบกับฉบับหอหลวง ฉบับข้างที่ได้ความว่า ชยาหา
ผิดมิได้หญิงขอหย่า ท่านว่าเป็นหญิงหยาชยาหย่าได้ ถูกต้องตรงกันทั้งสามฉบับ จึงทรงเห็นว่าทาง
ฝ่ายศาสนาจักรนั้น พระไตรปิฎกพื้นเพื่อนวิปริต ก็ยังอาจอาราธนาพระราชคณะทั้งปวงให้ทำ
สังคายนาชำระพระไตรปิฎกให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติได้ ดังนั้นทางฝ่ายราชอาณาจักรเมื่อกฎหมาย
พื้นเพื่อนวิปริต จึงควรที่จะชำระให้ถูกต้อง พระองค์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้
ตั้งคณะกรรมการชุดหนึ่ง ประกอบด้วยอาลักษณ์ 4 ลูกขุน 3 ราชบัณฑิต 4 จัดการชำระบทกฎหมาย
ตั้งแต่พระธรรมศาสตร์เป็นต้นไป มิให้เนื้อความผิดเพี้ยนซ้ำกัน จัดเป็นหมวดหมู่เข้าไว้ คัดแปลงบท
กฎหมายที่วิปลาสให้ถูกต้องตามความยุติธรรม เมื่อชำระเสร็จเรียบร้อยแล้วจึงให้อาลักษณ์เขียนเป็น
ฉบับหลวง จำนวน 3 ชุด ประทับตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ และบัวแก้ว อันเป็นตราประจำ
ตำแหน่งสมุหนายก, สมุหพระกลาโหม และเจ้าพระยาพระคลังไว้เป็นสำคัญ ทั้งนี้ เพื่อแสดงให้เห็น
ถึงความถูกต้องแท้จริงของกฎหมาย และแสดงให้เห็นว่ากฎหมายนั้นมีอำนาจใช้บังคับตลอดทั่วราชอาณาจักร
พร้อมทั้งมีบทห้ามมิให้ลูกขุนเชื่อฟังกฎหมายอื่นที่มีได้มีตราทั้งสามนี้ประทับอยู่ กฎหมาย
ทั้งสามฉบับนี้เก็บไว้ที่ห้องเครื่องหนึ่งชุด หอหลวงหนึ่งชุด และที่ศาลหลวงหนึ่งชุด กฎหมายที่ได้

เขียนขึ้นใหม่นี้ชุดหนึ่ง ๆ มี 41 เล่ม กล่าวกันว่ากฎหมายทั้งสามชุดนี้ในปัจจุบันเหลือเพียง 71 เล่มเท่านั้น
กฎหมายตราสามดวงนี้ นักประวัติศาสตร์ถือกันว่าเป็นกฎหมายเมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา
ตั้งได้กล่าวมาแล้วก่อนหน้า

กฎหมายตราสามดวงอาศัยคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นหลักในการบัญญัติกฎหมาย
กล่าวกันว่าคัมภีร์พระธรรมศาสตร์คือคัมภีร์ที่ผู้ทรงอิทธิฤทธิ์ หรือผู้มีอำนาจเหนือ
บุคคลธรรมดาแต่งเรียบเรียงขึ้น เป็นชุมนุมข้อบังคับหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ตามความยุติธรรม กฎเกณฑ์
เหล่านี้ย่อเหือกกฎหมายทั้งปวง ดังนั้นจึงยอมใช้แก่นมนุษย์ทั้งหลายที่อยู่ใต้อำนาจการปกครองของกษัตริย์
และกษัตริย์เองก็อยู่ภายใต้กฎหมายของพระธรรมศาสตร์ด้วย สภาพการณ์เช่นนี้คัมภีร์พระธรรมศาสตร์
จึงมีศักดิ์เทียบเท่ากฎหมายรัฐธรรมนูญ กษัตริย์ของอาณาจักรไทยได้นำเอาคัมภีร์พระธรรมศาสตร์
มาจากมอญเป็นหลักในการบัญญัติกฎหมายที่เรียกว่าพระราชศาสตร์มาตั้งแต่เมื่อครั้งสมัยสุโขทัย
แล้ว ตามประวัติเดิมนั้นคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นของชาวฮินดู เขียนด้วยภาษามคธ⁽¹⁾ เป็นหนังสือ
ในศาสนาพราหมณ์ มีผู้นำเข้ามาในประเทศไทยแล้วเขียนเป็นภาษารามัญ ไทยได้นำมาใช้เป็นหลัก
ในการบัญญัติกฎหมายทั้งที่เป็นภาษารามัญจนกระทั่งถึงเมื่อมีการประมวลกฎหมายในรัชสมัยรัชกาล
ที่ 1 อมาตย์ไทยไม่ใคร่รู้ภาษารามัญ จึงต้องแต่งคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นภาษาไทย⁽²⁾

ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ได้กล่าวถึงกำเนิดของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ความว่ามี
ท้าวมหาพรหมองค์หนึ่ง ชื่อพรหมเทวะ จุดจากพรหมโลกแล้วมาปฏิสนธิกำเนิดในตระกูลมหาอมาตย์
ซึ่งเป็นข้าบาทสมเด็จพระเจ้ามหาสมมุติราช ครั้นอายุได้ 15 ปีก็เข้าแทนที่บิดา ต่อมาเห็นสัตว์โลกทั้ง
หลายได้รับความทุกข์ยากต่าง ๆ จึงมีความปรารถนาจะให้พระเจ้าสมมุติราชตั้งอยู่ใน ทศพิชราชธรรม
จึงถวายบังคมลาออกไปบวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่าหิมพานต์ จำเรณูเมตตาท้าวนางน ได้อภิเษก 5 ธรรม
สมบัติ 8 บริโภคพืชผลเป็นอาหาร มีเทพกนิกรินรี คนธรรมเป็นบริวาร ต่อมา พระเทวะฤๅษีได้เสียบ
เป็นัวเมียกับกนิกรินางหนึ่ง จนเกิดบุตรสองคน คนแรกชื่อภทธรกุมาร คนที่สองชื่อมโนสารกุมาร
เมื่อบุตรทั้งสองเจริญเติบโต บิดาก็ให้บวชเป็นฤๅษีจำศีลภาวนาและรับใช้ปรณินิบัติบิดามารดาจน
กระทั่งบิดามารดาได้ตายจากไป ภทธรดาบสจึงได้ละเพศฤๅษีไปรับราชการเป็นบุโรหิตสั่งสอน

⁽¹⁾ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า เดิมมอญได้มาเป็นภาษาสันสกฤต
มีผู้แปลเป็นภาษามคธในประเทศไทย ดู สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *เรื่องเดิม*,
หน้า 17.

⁽²⁾ *กฎหมายตราสามดวง*, เล่ม 1 (พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา) หน้า 8.

พระเจ้าสมมุติราช มโนสารฤทธิ์ก็ตามพี่ชายออกไปทำราชการด้วย พระเจ้าสมมุติราชจึงตั้งมโนสารให้เป็นผู้พิพากษา

ครั้นอยู่มา มีชายสองคนทำไร่แดงใกล้กัน เมื่อปลูกแล้วเอาดินมาพูนเป็นถนนกั้นกลางแถวแดงจึงเลื้อยพาดผ่านข้ามถนนพินจนเป็นต้นเดียวกัน เมื่อแดงเป็นผล ชายทั้งสองคนต่างก็มาเก็บแดง จึงเกิดการทะเลาะวิวาทด้วยต่างอ้างเป็นเจ้าของผลแดง ชายทั้งสองคนจึงพากันมาหา มโนสารให้เป็นผู้ชี้ขาด มโนสารตัดสินว่า แดงอยู่ในไร่ของผู้ใด ผู้นั้นเป็นเจ้าของผลแดง ชายผู้หนึ่งไม่พอใจในคำตัดสินของพระมโนสาร จึงอุทธรณ์คำตัดสินไปยังพระเจ้าสมมุติราช พระองค์จึงตรัสใช้อำมาตย์ผู้หนึ่งให้ไปพิจารณาคดีใหม่ อำมาตย์ผู้นั้นจึงเลิกต้นแดงขึ้นดู ตามปลายยอด เขายอดแดงกลับมาไว้ตามต้น ชายทั้งสองคนต่างพอใจในคำตัดสินของอำมาตย์ผู้นี้ และประชาชนทั้งหลายต่างพากันตำหนิว่า พระมโนสารตัดสินคดีไม่เป็นธรรม พระมโนสารมีความเสียใจจึงหนีออกไปบวชเป็นฤทธิ์ จำเวธภูพานาจนได้อภิญญา 5 อรรหุสมบัตติ 8 และมีความประสงค์จะให้พระเจ้าสมมุติราชทรงไว้ด้วยทศพิชราชธรรม 10 ประการ จึงเหาะไปยังกำแพงจักรวาลเห็นบาลีคัมภีร์พระธรรมศาสตร์เป็นลายลักษณ์อักษรปรากฏอยู่ในกำแพงจักรวาล มีปริมณฑลเท่ากายคชสาร พระมโนสารก็จดจำมาแต่งเรียบเรียงขึ้นเป็นคัมภีร์พระธรรมศาสตร์

การที่ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ได้แต่งเรื่องราวการกำเนิดของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ว่า พระมโนสารเหาะไปกำแพงจักรวาล ซึ่งไม่ทราบว่ายู่ที่ใด เพื่อจดเอาคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาสั่งสอนพระเจ้าสมมุติราชนั้นเป็นความประสงค์ของผู้เรียบเรียงคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ มุ่งที่จะขบถองว่าบัพพัญญุตติต่าง ๆ ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มีที่มาจากอำนาจเบื้องสูง ไม่อยู่ในบังคับของมนุษย์ หากแต่ยังมีอำนาจบังคับเหนือมนุษย์ทั้งปวงให้ต้องปฏิบัติตามบัพพัญญุตติในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ด้วย

หลักอินทภาษ

ในกฎหมายตราสามดวงเรื่องที่ต้องจากพระธรรมศาสตร์ได้แก่หลักอินทภาษ หลักอินทภาษเป็นคำสั่งสอนที่พระอินทร์มีต่อบุรุษผู้หนึ่งซึ่งมีหน้าที่เป็นตุลาการว่าการจะเป็นตุลาการที่ดีจะต้องไม่มีอคติ 4 ประการ คือ ฉันทาคติ (รัก) โทสาคติ (โกรธ) ภัยาคติ (กลัว) โมหาคติ (หลง) และต้องตัดสินความตามพระธรรมศาสตร์โดยคลองธรรมอันเป็นจตุรัส ซึ่งหมายความว่าพลิกยกไม่ให้เป็นไปตามอารมณ์ของตุลาการ ⁽¹⁾ การปฏิบัติหรือไม่ปฏิบัติตามคำสั่งสอนนี้มีผลต่อตุลาการผู้

⁽¹⁾ พระวรภักดีพิบูลย์, *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*, (พระนคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2512), หน้า 38.

นั่นคือ ถ้าตัดสินความโดยปราศจากอคติ 4 ประการดังกล่าวแล้ว อีสริยศและบริวารศแห่งบุคคลผู้นั้นก็จะเจริญรุ่งเรืองเปรียบประดุจเดือนข้างขึ้น ถ้าผู้ใดตัดสินโดยมีอคติ 4 ประการดังกล่าว อีสริยศและบริวารศก็จะเสื่อมสูญไปเปรียบประดุจเดือนข้างแรม

ที่ว่าให้ผู้พิพากษาปราศจากฉันทาคตินั้นหมายถึงให้ทำจิตใจให้ปราศจากความโลภอยากเห็นแก่อามิสสินจ้าง อย่าเข้าด้วยฝ่ายโจทก์หรือจำเลย เพราะเหตุจะได้ทรัพย์จากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด แม้ว่าผู้ต้องคดีจะเป็นบิดามารดาก็ต้องทำใจให้เป็นกลาง

การทำใจให้ปราศจากโทษาคติ หมายความว่าอย่าตัดสินความโดยความโกรธพยาบาทอาฆาต เพราะเห็นผู้นั้นเป็นปฏิปักษ์แก่ตน

การพิจารณาคดีโดยปราศจากภยาคติ คือให้ผู้พิพากษาทำจิตใจให้มั่นคง ไม่หวั่นไหวกลัวฝ่ายโจทก์หรือจำเลย เพราะเป็นผู้มีอำนาจราชศักดิ์ หรือเป็นผู้มีกำลังพวกพ้องมาก

การตัดสินคดีโดยปราศจากโมหาคติ หมายความว่าจะต้องตัดสินคดีด้วยจิตใจอันบริสุทธิ์ คดีใดควรแพ้ก็ต้องให้แพ้ คดีใดควรชนะก็ต้องให้ชนะ จะต้องเป็นผู้รอบรู้ในพระธรรมศาสตร์ จะต้องไม่ตัดสินคดีด้วยความหลง

การตัดสินคดีโดยมีอคติ 4 ประการนี้นับว่าเป็นบาปอย่างยิ่ง กล่าวถึงแม้จะฆ่าสิ่งมีชีวิตไปเป็นพันเป็นหมื่น บาปกรรมนั้นก็ไม่ได้เท่ากับบุคคลที่บังคับคดีไม่เที่ยงตรง

การประมวลกฎหมายในรัชกาลที่ 1 มีกฎหมายลักษณะต่าง ๆ รวม 29 ลักษณะด้วยกัน คือ

1. พระธรรมนูญ
2. หลักอรรถภาษ
3. กฎมณเฑียรบาล
4. พระธรรมนูญ
5. พระอัยการกรมศักดิ์
6. พระอัยการตำแหน่งนาพลเรือน
7. พระอัยการตำแหน่งนาหัวเมือง
8. พระอัยการบานแพนง
9. พระอัยการลักษณะรับฟ้อง
10. พระอัยการลักษณะพยาน

11. ลักษณะพิสูจน์ค่าน้ำลูยเพลิง
12. พระอัยการลักษณะตระลาการ
13. พระอัยการลักษณะอุทธรณ์
14. พระอัยการลักษณะฝัวเมีย
15. พระอัยการลักษณะทนาย
16. พระอัยการลักษณะดักพา
17. พระอัยการลักษณะมรดก
18. พระอัยการลักษณะกู้หนี้
19. พระอัยการลักษณะเบ็ดเสร็จ
20. พระอัยการลักษณะวิวาทคำตักัน
21. พระอัยการลักษณะโจร
22. พระอัยการลักษณะอาญาหลวง
23. พระอัยการลักษณะอาญาราชฎร์
24. พระอัยการลักษณะขบถศึก
25. กฎพระสงฆ์
26. กฎ 36 ข้อ
27. พระราชบัญญัติ
28. พระราชกำหนดเก่า
29. พระราชกำหนดใหม่

หลังจากที่มีการประมวลกฎหมายตราสามดวง 45 ปี นายโหมด อมาตกุล ซึ่งภายหลังเป็นพระยาสาปน์ ได้พิมพ์ออกจำหน่ายเมื่อ พ.ศ.2393 ในสมัยรัชกาลที่ 3 แต่ถูกทางราชการริบหมด ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 4 มีหมอสอนศาสนาชาวอเมริกันชื่อ แคน บีช แบริดเลย์ (Dan Beach Bradley) หรือคนไทยนิยมเรียกกันว่าหมอบรัดเลย์ ได้นำมาพิมพ์ใหม่ โดยแยกเป็นสองเล่ม เล่มที่หนึ่งพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2405 เล่มที่สองพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2406 นิยมเรียกกันว่า กฎหมายสองเล่ม หรือกฎหมายหมอบรัดเลย์

ใน พ.ศ. 2444 กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ได้ทรงจัดพิมพ์บทกฎหมายตราสาม

ดวงขึ้นอีกโดยทรงแยกพิมพ์เป็น 2 เล่มเช่นเดียวกัน แต่พระองค์ได้ทรงคัดเอากฎหมายที่ยกเลิกไม่ใช้ แล้วออกเสีย และในท้ายเล่ม 1 ของหนังสือทรงจัดพิมพ์ส่วนเพิ่มเติมขึ้นอีก ชื่อกฎหมายลิลิตและกรรมศักดิ์สำเร็จ ส่วนที่พิมพ์เพิ่มนี้ความจริงเป็นเพียงคำอธิบายกฎหมายเท่านั้น หนังสือที่กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงจัดพิมพ์ขึ้นนี้นิยมเรียกกันว่า “กฎหมายราชบุรี”

ในปี พ.ศ. 2482 ทางมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และการเมือง ได้พิมพ์กฎหมายตราสามดวงขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ในครั้งนี้เป็นการคัดจากตัวบทบัญญัติซึ่งได้รับชำระสะสางขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 ให้ถูกต้องตามอักขรวิธีที่ใช้ในต้นฉบับ เพื่อให้ผู้สนใจกฎหมายตราสามดวงได้ใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาค้นคว้าโดยไม่ไปกั้นต้นฉบับเขียนเดิม⁽¹⁾

ดังได้กล่าวมาแล้วว่า กฎหมายตราสามดวง ประกอบด้วย พระอัยการ (กฎหมาย) ลักษณะต่าง ๆ ถึง 29 ลักษณะ มีบทบัญญัติถึง 1,600 บท (มาตรา) เศษ พระอัยการลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้ อาศัยมูลคดีวิวาทในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาเป็นหัวข้อในการตรากฎหมายเพื่อใช้บังคับแก่ประชาชนในกรุงรัตนโกสินทร์ จนกระทั่งได้มีการยกเลิกไปทั้งหมด เมื่อ พ.ศ. 2481 บทกฎหมายตราสามดวง เป็นเอกสารที่น่าจะสะท้อนให้เห็นถึงระบบการปกครอง สังคม และชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยตั้งแต่ยุคกรุงศรีอยุธยา และต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้ดีที่สุด เนื่องจากเอกสารที่บันทึกเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรธรรมดาสามัญน้อยมาก บางครั้งเมื่อต้องการรายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทยทั่วไปในยุคดังกล่าวก็จำเป็นต้องอาศัยจดหมายเหตุของชาวต่างประเทศที่เข้ามาประเทศไทยต่างยุคต่างสมัยกัน เช่น จดหมายเหตุของราชทูตลาอูแบร์ จดหมายเหตุการเดินทางสู่ประเทศสยามของบาทหลวงดาซาร์ด์ เป็นต้น บทบัญญัติของกฎหมายตราสามดวงคงเพียงพอที่จะใช้ในการปกครองบ้านเมืองยุคกรุงศรีอยุธยา และกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งนี้ อาจมีการแก้ไข หรือบัญญัติเพิ่มเติมขึ้นเป็นครั้งคราวเมื่อมีกรณีจำเป็น โดยเฉพาะเมื่อเริ่มมีชาวต่างประเทศเข้ามาประกอบกิจการต่าง ๆ ในประเทศไทยมากขึ้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และต้องนำเอาคอมมอนลอว์ของอังกฤษมาใช้เพิ่มเติมจากกฎหมายตราสามดวงที่มีอยู่ เช่น ลักษณะสัญญา ละเมิด เป็นต้น จากความไม่ครบถ้วนของบทบัญญัติของกฎหมายตราสามดวงรวมตลอดถึงระบบศาลและกระบวนการพิจารณาในศาลและโดยเฉพาะอย่างยิ่งกระบวนการวิธีที่จะนำผู้กระทำผิดมาลงโทษ ที่เรียกกันว่า “ระบบจารีตนครบาล” เป็นเหตุให้ประเทศตะวันตกนำมา

(1) ดูคำนำของผู้ประสานงานมหาวิทยาลัย และคำนำของผู้จัดพิมพ์, *กฎหมายตราสามดวง เล่ม 1* (พระนคร : โรงพิมพ์จุรัสสา, 2515), หน้า ก-ฎ.

อ้างเป็นเหตุ ไม่ยอมให้คนในบังคับของตนเองอยู่ภายใต้อำนาจของศาลไทยอันเป็นการก่อให้เกิดสภาพการณ์ที่เรียกกันว่าสิทธิสภาพนอกอาณาเขต (extraterritorial right) เป็นเหตุให้ประเทศไทยต้องสูญเสียเอกราชทางศาล โดยเริ่มจากการทำสนธิสัญญาไม่เสมอภาคกับประเทศอังกฤษเป็นชาติแรกในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่เรียกกันว่า สนธิสัญญาเบาริง (Bowring Treaty) ต่อเมื่อไทยได้ปรับปรุงระบบกฎหมายหลักทั้งปวง และระบบศาลให้ทันสมัยตามแบบอย่างชาติในยุโรป จึงสามารถเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาที่ทำไว้กับชาติต่าง ๆ ทำให้ประเทศไทยได้รับเอกราชทางศาลโดยสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง

เนื้อหากฎหมายตามสามดวง

เนื้อหาของกฎหมายตราสามดวงที่หยิบยกขึ้นมาศึกษาจะเป็นบทบัญญัติบางลักษณะที่เป็นที่มาของกฎหมายไทยยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะบทบัญญัติในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และประมวลกฎหมายอาญา และบทบัญญัติกฎหมายลักษณะอื่น ๆ ที่ควรแก่การได้รับการสนใจ

ในประมวลกฎหมายแพ่ง และพาณิชย์ บรรพ 1 ถึงบรรพ 4 จะมีลักษณะเป็นบทบัญญัติกฎหมายอันมีที่มาจากหลักกฎหมายของหลาย ๆ ประเทศด้วยกัน เช่น หลักกฎหมายฝรั่งเศส หลักกฎหมายเยอรมัน หลักกฎหมายสวิตเซอร์แลนด์ เป็นต้น ซึ่งกฎหมายของประเทศเหล่านี้อาศัยหลักกฎหมายโรมันมาเป็นรากฐานในการบัญญัติขึ้นมาอีกทีหนึ่ง จึงเท่ากับประเทศไทยได้อาศัยหลักกฎหมายโรมันมาเป็นพื้นฐานในการบัญญัติกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ของตนเองโดยปริยาย ดังเห็นได้จากบัญญัติกฎหมายลักษณะทรัพย์ ที่แบ่งทรัพย์ออกเป็น วัตถุมีรูปร่าง และวัตถุไม่มีรูปร่าง ซึ่งเหมือนกับหลักกฎหมายโรมันที่แบ่งทรัพย์ (res) ออกเป็นทรัพย์มีรูปร่าง (res corporalis) ซึ่งกฎหมายโรมัน หมายถึง สิ่งที่สามารถรู้สึกได้และสัมผัสได้⁽¹⁾ และทรัพย์ไม่มีรูปร่าง ซึ่งได้แก่ สิ่งที่ไม่มิตัวตน และไม่อาจสัมผัสได้ และซึ่งมีอยู่โดยกฎหมายเท่านั้น หรือการแบ่งทรัพย์ออกเป็นสังหาริมทรัพย์ อสังหาริมทรัพย์ และการแบ่งทรัพย์ออกเป็นประเภทในลักษณะอื่น ๆ บทบัญญัติเกี่ยวกับทิ้งอกริมตลิ่ง เกาะแก่งที่เกิดขึ้นในแม่น้ำ ทะเล มหาสมุทร ฯลฯ

สำหรับบรรพ 5 ครอบครั้ว และบรรพ 6 มรดก ในประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กล่าวได้ว่า มีลักษณะที่อาศัยบทบัญญัติในพระอัยการลักษณะฝ่ามือ และอัยการลักษณะมรดกเป็นหลักในการบัญญัติกฎหมายขึ้นมา ดังนั้น จึงสมควรที่จะศึกษาพระอัยการทั้งสองลักษณะ เพื่อให้

⁽¹⁾ Res corporalis is a thing that can be felt or touched. Res incorporalis is one which has no actual existence, which cannot be touched, and which merely exists in the eye of law. R.W. Leage., เรื่องเดิม, หน้า 1 19.

เห็นถึงวิวัฒนาการของกฎหมายไทยในส่วนที่เกี่ยวกับครอบครัวและมรดก ซึ่งสถาบันครอบครัวถือกันว่ามีลักษณะเฉพาะของแต่ละประเทศ ความจริงพระอัยการลักษณะห้ามเมียในกฎหมายตราสามดวง ยังคงใช้บังคับสำหรับผู้ที่ยังมีชีวิตก่อนการใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ 5 (1 ตุลาคม 2484) รวมทั้งการสัมพันธ์ในครอบครัวอันเกิดแต่การสมรสนั้นๆ และการใช้อำนาจปกครอง ความปกครอง การรับบุตรบุญธรรม หรือสิทธิ และหนี้อันเกิดแต่การนั้น